

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Lepenica-priroda, stanovništvo, privreda i zdravlje

Grin, Ernest

1963

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/items/2cf6f585-f2d1-4364-aa01-e19880111050>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

LEPENICA

Priroda, Stanovništvo, Privreda i Zdravlje

SARAJEVO

1963

MILENKO S. FILIPOVIĆ

SASTAV I POREKLO STANOVNIŠTVA

I

STARO STANOVNIŠTVO

A. PRAISTORIJSKO I RIMSKO DOBA

Lepenica je bila naseljena već u praistorijsko doba, pouzdano od neolita, i, kako izgleda, već tada i u rimsko doba bila čak dosta naseljena, čemu su dokaz znatne starine iz toga doba (V. rad P. Anđelića). Međutim, nema nikakvih ni posrednih ni neposrednih podataka da je što od tog starog stanovništva zaostalo posle dolaska Slovena, mada je to vrlo verovatno, pa da su ga Sloveni asimilovali.

B. SREDNJI VEK

Nemamo čak nikakvih podataka o etničkim prilikama u Lepenici ni za dugo vremena pošto su se naselili Sloveni: pisane vesti o Lepenici, koje počinju tek sa 1244, i inače veoma šture, ne kazuju ništa o tadašnjim etničkim prilikama. U to doba verovatno je Lepenica bila sa homogenim srpskim stanovništvom, jer je ona u onom delu Bosne koji najstarije pisane vesti (Konstantin Porfirogenit, pop Dukljanin) smatraju delom Srbije.

Mnoga su srednjovekovna groblja po Lepenici, osobito u najnižim delovima, duž same reke. Rečit dokaz da je Lepenica u to vreme, tj. u poznom srednjem veku, bila gusto naseljena. To je bilo uslovljeno, svakako, i rudarstvom u najbližoj okolini: Kreševo je veoma blizu, a na Crnoj rijeci su sve do pre nekoliko godina radili »majdani« (samokovi). Ne samo u Crnoj rijeci nego i u samoj Lepenici ima troske. Samo na jednom velikom stećku u groblju na Brdanjku kod sela Toplice je natpis da je to grob Radoja, velikog kneza bosanskog, i da je stećak postavio njegov sin knez Radič.¹ Nekoliki veliki stećci oko tog groba su, očigledno, nad grobovima drugih članova tog velikovlasteoskog roda.

I u Lepenici, kao i u mnogim drugim krajevima Bosne, opšte je predanje da su nekada u ovom kraju živeli »Grci« i da su se oni sahranjivali pod stećcima.

¹ Lj. Stojanović: Stari srpski zapisi i natpisi, br. 4781.

Po predanju, oni su se nekuda iselili, pošto je tri godine bila velika studen: i leti i zimi padao je sneg.

To predanje čuva, verovatno, uspomenu na neku veliku emigraciju, kojoj su mogle biti povodom klimatske prilike. Tome u prilog govori i činjenica da su sva srednjovekovna groblja, sem onog na Brdanjku, na kome se od pre nekog vremena sahranjuju katolici iz susednih sela, odavna van upotrebe; većinom su zarasla u šumu. Starog stanovništva srednjovekovnog, ipak, nije nestalo sasvim. Obilje je topografskih naziva (i ime Lepenice) koji su pouzdano iz srednjeg veka. Neki nazivi su arhaični slovenski (npr. Sevid). Ti nazivi su se mogli održati samo na taj način što ih je novije stanovništvo primilo od starijeg. Kao dokaz o izvesnom kontinuitetu mogu poslužiti i podaci iz Dusine, sela kod Kreševa, iz 1469. (v. niže).

Kontinuiteta je bilo u tom smislu da je jednog sloja stanovništva biološki vremenom nestalo, ali da je on imao prilike da novom sloju preda svoju kulturnu tradiciju. To se, kako izgleda, ponovilo u Lepenici više puta. U pisanim izvorima iz poznijih stoleća ima već bližih vesti o stanovništvu Lepenice, ali u današnjem stanovništvu su uopšte sasvim retki rodovi čije bi prisustvo u predelu bilo starije od 18. veka: to se može uzeti samo za nekolike muslimanske rodove doseljene iz Dalmacije, Like i Budima.

C. STARIJE TURSKO DOBA

Sa dolaskom Turaka u Bosnu nastale su krupne promene u stanovništvu: bilo je snažnih pokreta u domaćem stanovništvu, bilo je naseljavanja stranih elemenata (Turaka i drugih muslimana), i bilo je prelaženja domaćih hrišćana na islam.

Na migracione pokrete očuvana je u Lepenici uspomena u pomenutom iseljavanju »Grka«. Inače, o iseljavanju iz Bosne u vreme turskog nadiranja ima dosta pisanih vesti.² Nema neposrednih vesti iz prvih decenija turske vlasti o naseljavanju Turaka ili muslimana ili o naseljavanju hrišćana, ali ima posrednih; o tome će biti govora u daljim izlaganjima.

U bosanskom krajištu, koje je organizovano znatno pre propasti bosanske države (1463) i obuhvatalo okolinu Sarajeva, do 1455. bilo je retkog prelaženja na islam: samo 2-3 slučaja.³ God. 1469. u selu Dusini kod Kreševa pominju se Husejin sin Pavlov, Muhamed sin Pavlov i Hasan sin Radivojev.⁴ A to znači da je islamizacija već uzela maha, pa da je zahvatila i Lepenicu.

God. 1530. prošao je kroz Donju Lepenicu Benedikt Kuripešić, koji je opisao svoje putovanje i dao kratak opšti prikaz prilika u Bosni. O samom predelu ne kaže ništa: kod Kiseljaka prešao je preko reke Lepenice i došao na prenočište u selo Rakovicu.⁵ Govoreći uopšte o donjoj Bosni, oblasti u kojoj je bila i Lepenica, Kuripešić iznosi da u njoj žive tri vrste stanovništva: starosedeooci Bosanci katoličke vere, Srbi (Surffen), koje ti katolici zovu Vlasima (Wallachen), a koje pisac, odnosno Slovenci zovu Čičima (Zigen, Zitzen, Zisttzen) ili martolozima. Oni su došli, piše Kuripešić, iz Smedereva i »grčkog« Beograda i vere su sv. Pavla (tj. pravoslavni). Treća grupa su Turci (tj. muslimani). U vreme putovanja Kuripešićeva prilike za te hrišćane bile su teške. Još вреди istaći njegovo saopštenje da se hrišćani (pravoslavni i katolici) odevaju gotovo u svemu kao i muslimani. Razlika je samo u tome što hrišćani ne briju glavu kao muslimani.⁶

Kazivanje Kuripešićevo o doseljavanju Srba (»vlaha«) iz smederevskog sandžaka u Bosnu biće da se odnosi na krajeve oko Jajca koje su Turci malo godina

² Mil. S. Filipović: Visočka Nahija, SE Zb XLIII (Beograd, 1928), 248 id.

³ Hazim Šabanović: Bosansko krajište. Godišnjak Istoriskog društva NR BiH IX (Sarajevo, 1958), 182, 210, 218.

⁴ Istorisko-pravni zbornik II (Sarajevo, 1949), 181.

⁵ B. Kuripešić: Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumuniju 1530 (Sarajevo, 1950) — 18.

⁶ Nav. delo 21-23.

pre Kuripešićeva prolaza osvojili (1526) pa ih je trebalo naseliti i urediti. On je prošao kroz Lepenicu bez ikakva zadržavanja, pa se ne bi moglo jednostavno uzeti da se njegovo kazivanje može primeniti i na Lepenicu. Pismenih potvrda s druge strane nema. Vrlo je značajno da se uspomena na neko davno doseljavanje iz Srbije u Lepenicu sačuvala u narodnoj tradiciji, koja je, opet, takva da bi bila prava fantazija da nije toga kazivanja Kuripešićeva. S druge strane, ta tradicija svedoči da je bilo kontinuiteta, odnosno dodira i nasleđivanja između raznih slojeva stanovništva.

Godine 1923. obišao sam neka sela oko Kiseljaka. Tada sam od nekih staraca katolika zabeležio predanje o doseljavanju iz Srbije u Bosnu, odmah pošto je pala Bosna pod Turke, i to u Podvisoki, pa predanje da je dolaženja iz Srbije bilo i posle.⁷

Koliko je i kakvih je tada stvarno bilo hrišćana u Lepenici, ne zna se. Među starim grobljima dosada nisu mogla da se identifikuju hrišćanska groblja iz 16-17. veka, pa ni ona iz 18. veka, iako iz tog vremena ima i u pisanim izvorima više podataka i o pojedinim selima. Nastupile su bile velike promene, pa je napušten i običaj podizanja stećaka. Šesnaesti i sedamnaesti vek su, sigurno, period napredovanja i širenja muslimana u Lepenici.

Godine 1565. Hasan sin Alijin iz sela Bukovice prodao je svoje pravo stalnosti i pravo poseda na čitluku Gojakovićima Mahmudu sinu Hasanovu i Timuru sinu Husejinovu (njive: Opanak, Dolmenik, Valivode, Gonjenik, Breze, Kodihoje, Nadgaj, Duge njive, Mačji grm, Krčevine i Ornosov krč). Prodaja je izvršena sa znanjem zaima toga sela Mustajbega.⁸ Sam toponim Ornosov krč, nastao po ličnom imenu, dokaz je da je u Lepenici bilo muslimana i pre 1565. Nema nikakve sumnje da se radi o današnjim lepeničkim selima Gojakovcu i Bukovici. Iako veoma kratko, ali je veoma rečito jedno saopštenje o stanovništvu Lepenice iz druge polovine 17. veka. U izveštaju o obavljenoj kanonskoj vizitaciji 1675. biskup N. Olovčić-Ogramić kaže da kreševskoj katoličkoj crkvi pripada i predeo Lepenice u kome su sami muslimani i pravoslavni, a katolika samo 70 duša. (»Lepeniza est territorium huius ecclesiae, in qua sunt Turcae omnes et schismatici, cattolici pero tantum 70.«⁹)

Broj katolika u Lepenici, bio je, dakle, sasvim neznatan u drugoj polovini 17. veka. O njima samima ne zna se ništa bliže. Sigurno je da u današnjem katoličkom stanovništvu nema njihovih potomaka. Može se pretpostaviti da su ti katolici bili u stvari rudari iz kreševske rudarske grupe.

Ništa se ne zna ni o tadašnjim pravoslavnim. Možda su bili potomci onih doseljenika iz Srbije. Vremenom je i tog sloja pravoslavnog stanovništva sasvim nestalo, ali se ne zna kada. Naime, u Lepenici je pouzdano i krajem 18. i početkom 19. veka bilo pravoslavnog stanovništva, koje je moglo biti od novih doseljenika a u kome je moglo biti i predstavnika toga starijeg sloja.

Nema neposrednih vesti ni o muslimanima, ali se o njima može reći nešto više. Muslimansko stanovništvo Lepenice poreklom je, ne može biti sumnje, jednim delom od domaćih pomuslimanjenika. Isto tako ne može biti sumnje da je bilo i doseljenika. Takav doseljenik, ako je živeo u Lepenici, bio je Mustajbeg, zaim sela Bukovice 1565. Dva sela u Lepenici nose karakteristična patronimična imena: Azapovići i Solakovići. Današnji Azapovići su čisto hrišćansko selo. Današnje stanovništvo Solakovića, koji su čisto muslimansko selo, predstavljaju dva roda, od kojih je jedan nepoznatog porekla (ali ne izgleda starinački), a drugi doseljen u 19. veku. Osnivači rodova po kojima su prozvana ta sela bili su pripadnici rodova vojske *azapa* i *solaka*. Solaci su bili lična garda sultanova, a azapi su bili pešadija. Dvadeset kuća stanovništva obvezanog na službu u azapima davalo je

7 M. Filipović: Nav. delo 262.

8 Č. Truhelka: Historička podloga agrarnog pitanja u Bosni. Glasnik Zem. muzeja XXVII (1915), 176.

9 J. Jelenić: Spomenici kulturnoga rada bos. franjevac. Starine XXXVI Zagreb, 1918), 142.

jednog azapa o trošku svih tih dvadeset kuća, a u slučaju potrebe vršena je mobilizacija svih.

Krajem 17. ili početkom 18. veka mogli su u Lepenicu dospeti preci nekih muslimanskih rodova koji i danas u njoj žive. To su rodovi čiji su preci došli kao izbjeglice iz Dalmacije, Like i Budima (v. str. 228).

Da su u 16. i 17. veku muslimani bili u Lepenici u velikom broju i da su oni bili glavno stanovništvo, dokaz su i nekolicina stara muslimanska groblja. Starih muslimanskih groblja ima na više mesta, ali se među njima osobito ističu nekolicina. Takvo je najpre groblje u Kuliješu, kod Homoljske Cuprije, koje je i danas veliko, a bilo je i veće. U selu odavno nema muslimana. Drugo takvo, ali manje, je groblje u polju ispod Azapovića, gde takođe nema muslimana. U polju iznad Han-Ploče i iznad tog sela su tri starinska groblja u kojima ima šehitskih grobova. Ta tri groblja su veoma blizu: od prvog do trećeg ima oko 4 km. Na tim grobljima ima velikih nadgrobnih spomenika, kakvi su uopšte karakteristični za starija muslimanska groblja. Sem veličine, koja odaje tradiciju stećaka, o starini tih spomenika i grobova govore i predstave luka na njima. U Žežalovu i Završju imaju stara muslimanska groblja uz srednjovekovne stećke, što upućuje da su se pomuslimanjeni potomci sahranjivali pored svojih hrišćanskih predaka. Po narodnom predanju, ispod Žežalova je muslimansko groblje iz doba osvajanja Bosne. Sem tih, postoje još mnoga stara muslimanska groblja, koja se većinom pripisuju epidemijama kuge (18. i 19. vek). Na nekima su nadgrobnici uništeni, pa se ne može ništa reći o starosti. A neka, iako napuštena, ipak nisu veoma stara, npr. u Čubrenu, Duhrima, Pariževićima i dr. Nema veoma starih, velikih, nadgrobnih spomenika u groblju u G. Paležu, u kome ima jedan grob iz 1712. godine.

Muslimanska groblja i u selima u kojima danas više nema muslimana (npr. u Kuliješu, Draževićima, Ljetoviku, Azapovićima, Završju, Podastinju, Pariževićima, Čizmi i dr.) rečit su dokaz o nekadašnjem muslimanskom karakteru Lepenice.

Osvrnuću se na jednu tradiciju, rasprostranjenu ne samo u Lepenici nego i na širem prostranstvu. Naime, vrlo je rašireno predanje da su stanovnici Ljetovika ostali hrišćani stoga što nisu mogli doći na red da se »poturče«. Iz Ljetovika išli su u Visoko uzastopce u toku devet petaka, pa nisu dospeli na red. Po drugoj verziji, zabeleženoj 1923, kad je na intervenciju fra A. Zvizdovića prestalo »turčenje« onda su se u Ljetovik vratili neki katolici koji su bili izbegli.¹⁰ U Radanovićima se kazuje da su Perići, koji su tada bili na Bukvi (selo izvan Lepenice, ali uz njenu granicu), sedam petaka uzastopno išli džamiji u Goduši radi prelaska na islam, ali jedan brat nije došao na red, jer je opozvana naredba, a drugi je uspeo, i od njega su Agići na Bukvi. Možda je u tom predanju neka mutna uspomena na ranije jače prelaženje na islam. Ljetovik je danas čisto katoličko naselje, ali je sve njegovo stanovništvo poreklom od doseljenika, od kojih su neki došli u 18. veku. A pre njih su u selu živeli, možda, sami muslimani: neke spahije se pominju 1711, a ima u selu staro muslimansko groblje i više uspomena na nekadašnje muslimansko stanovništvo u nazivima mesta (Džinića vrt, Fatin vrt, Dželin greb).

Na jednoj karti, rađenoj 1688. u Dubrovniku, a prema podacima koje su slali dobro obavešteni bosanski franjevci, sa teritorije današnje Lepenice obeležena su naselja: Zabrđe, Bukovića, Mokrine, Kuliješi, Tulica, Vlahovići (danas Azapovići), Toplica, Omolje.¹¹ Sama teritorija Lepenice nije verno predstavljena: reke i sela ne idu prirodnim redom, pa je npr. Bukovica zapadno od Pirina, koji je došao na desnu stranu Lepenice, Bijela rijeka produžena je skoro do ušća Lepenice. itd. Na karti nisu sva naselja koja su tada, nesumnjivo, postojala (npr. Palež, Ljetovik, Podastinje). Karta ništa ne kazuje o veličini tih sela niti o njihovom stanovništvu.

¹⁰ M. Filipović: Nav. delo 256-257.

¹¹ V. Vuletić-Vukasović: Stari nacrt smučke župe usred kralj. Bosne. Glasnik Zem. muzeja III (Sarajevo, 1891), 274-280.

D. OSAMNAESTI VEK

U toku 18. veka došlo je do znatnih promena u stanovništvu Lepenice, pa se može uzeti da je osamdesetih godina 18. veka završen jedan, a otpočeo nov period u istoriji stanovništva Lepenice.

S početka 18. veka je jedan dokument koji sadrži nekoliko podataka o stanovništvu Lepenice. Među spahijama koji su 1711. bili na reci Prutu bilo ih je nekoliko i iz Lepenice: pominju se spahije iz sela Podastinja, Homolja, Solaka, Draževića, Toplice, Zabrdā, Kuliješa, i Ljetovika.¹² Ipak, ni ti podaci ne kazuju ništa naročito: ne zna se ni koliko je u tim selima bilo muslimana niti da li su bili sami ili je bilo i hrišćana, a ne zna se ni koliko je bilo stanovništva u njima.

Druga polovina 18. veka je doba kada počinje naseljavanje predaka većine današnjeg stanovništva, a veoma se smanjuje starije stanovništvo, i u Lepenici prevladava otada katoličko stanovništvo.

U današnjem katoličkom stanovništvu Lepenice je srazmerno veoma malo rodova koji su u njoj živeli i pre velike kuge od 1781. do 1785. Među Hrvatima je 21 rod, ili 14% (danas sa 193 domaćinstva, ili 24,2%), koji je, pouzdano ili vrlo verovatno, bio u Lepenici do 1785. godine. Izgleda da su neki baš tada i došli. Među današnjim Srbima uopšte nema rodova koji bi bili stariji od 19. veka. Nasuprot tome, među muslimanima je stariji sloj znatno jači. Među njima ima 16 (16,6%) rodova, sa 165 (40%) domaćinstava, koji su tu bili i pre velike kuge, koja ih je inače veoma proredila.

Epidemije kuge bile su u Bosni česte od srednjeg veka pa sve do u prvu polovinu 19. veka, kada su im se pridružile i epidemije kolere. Posledice tih epidemija po naselja i stanovništvo su bile raznovrsne i često sudbonosne. Mnoga naselja su opustela, druga promenila položaj. Stanovništvo ne samo da je opadalo po broju nego su nastajale i značajne promene u etničkoj i konfesionalnoj strukturi.

Na žalost, pisanih vesti o takvim promenama u Bosni gotovo i nema, za Lepenicu nikako. Narodno predanje obiluje podacima tih vrsta, koji nalaze potvrdu u starim grobljima i drugim tragovima, ali narodna predanja su nesiguran izvor zbog hronologije: kuge su bile česte, a predanje u Lepenici sve svodi na jednu, koju vremenski ne određuje. U 18. veku bile su znatne epidemije kuge u Bosni 1731-1732, 1737-1739, 1741-1743, 1753, 1762-1764, 1771, 1779, 1781-1875, 1795, 1813-1815, kolere 1831, 1839. itd.¹³ Kuga od 1781-1875. ostala je u Bosni poznata kao »velika kuga«. Izgleda da je u Lepenici po posledicama bila isto tako značajna i prethodna epidemija kuge, ona od 1762. do 1764.

Bezbrojne su uspomene na kugu u Lepenici (predanja, groblja), pa i na koleru. U nekim selima su pre kuge bili sami muslimani. Tako, npr., Podastinja je bilo veliko muslimansko selo sa džamijom, a posle kuge se u njemu naseljavaju mnogi Dalmatinci, pa ga vremenom napuštaju i preostali muslimani. Ostalo je više muslimanskih kužnih grobalja.

Od kuge su teško stradali muslimani u Toplici, koja je dotle bila veliko selo (po predanju, 18 za oružje sposobnih u selu): od Boja ostalo jedno dete, a Ridžali izumrli. Teško je stradalo i Zabrdē. Od 7 kuća Džidžića u Mokrinama bilo je ostalo samo jedno dete (više ih uopšte nema). Stradala je i Bukovica i selo se tada premestilo na levu stranu reke. Teško je stradalo i Žežalovo: ostale samo žene. Groblja od kuge imaju u Ivici.

Kuliješi su bili pre kuge veliko muslimansko selo sa džamijom. Koji su muslimani u Kuliješima preživeli kugu otišli su u Sarajevo. Zna se da su i Grahovci stradali od kuge: i po sedam lica umiralo na dan. Stradalo je i selo Čalukovac, koje je

12 Vlad. Skarić: Popis bosanskih spahija iz 1123 (1711) godine. Glasnik Zemaljskog muzeja XLIV, 2 (1932), 36, 38, 39, 41, 45-47, 49.

13 R. Jeremić Zdravstvene prilike u jugoslovenskim zemljama do kraja 19. veka (Zagreb, 1935) 23-28.

bilo dotada muslimansko. U Duhrima se priča o stradanju od kuge, ali se to pre-
danje uglavnom odnosi na Čalukovac. Ime mesta Puste kuće u G. Paležu je uspo-
mena na selo koje je stradalo od kuge ili, kako drugi vele, od groznice. Bilo je pre
kuge veliko muslimansko selo u Čizmi: uspomena na njega su muslimanski gro-
bovi.

Muslimansko seosko stanovništvo u srednjoj Bosni nije se sklanjalo u 18.
veku u gradove samo zbog kuge nego i zbog otežanih ekonomskih uslova života
na selu. Ima pomena da su se seljaci sela Dražojevića — Draževića u sarajevskom
kadiluku 1761. žalili na spahiju svog sela da bespravno uzima desetinu i čini nasi-
lja. Neki seljaci da bi izbegli plaćanje rajinskih taksa upisali su se u varošicama
i odbijaju da plate te takse, iako žive u timarskim selima.¹⁴ Očigledno: bežanje
sa sela. Tri su sela sa imenom Draževići u široj okolini Sarajeva: u Lepenici, u
opštini Vareš i u opštini Srednje. Bez obzira na to iz kog su od ta tri sela ti podaci,
oni nam ilustruju prilike u srednjobosanskom selu toga doba.

U toku epidemija u drugoj polovini 18. i prvoj polovini 19. veka sasvim je
nestalo tadašnjeg sloja pravoslavnog (srpskog) stanovništva, na koje je ostalo dosta
uspomena. 1785. pominju se u selu Rudniku, koje je izvan Lepenice, ali na granici
s njom, seljaci Stojan, Simo Mostarac i Šijak kao dužnici neke Umihane.¹⁵ U
Mokrinama ima staro pravoslavno groblje od kuge. Na Han-Ivici ima jedan stari
nadgrobni krst tipa kakav je u običaju u pravoslavlih. Ništa se ne zna o njemu. U
Azapovićima, gde su sada katolici Barišići, živeli su Srbi Grge. Bilo ih u kući 30
čeljadi i sve ih je kolera pomorila, sem dvojice, koji su pobjegli. U tom selu u
groblju ima pravoslavni deo, i niko ne zna ko su bili ti koji su tu sahranjivani. Živo
je predanje i među katolicima da je na Han-Ploči bila nekada srpska crkva. U
selu Draževićima ima staro pravoslavno groblje od kuge. Na Paretku su stara pra-
voslavna groblja, gde su i grobovi Popara i Zovka, koje je sve pomorila kuga ili
kolera. Gotovo sasvim uništeno je neko staro pravoslavno groblje u Podastinju;
nađen je nadgrobni krst Marije Todorović (bez godine). Izgleda, između tog sloja
stanovništva, u kome je bilo doseljenika iz Hercegovine (Mostarac, Popara), i po-
znijeg, čiji preci počinju da dolaze u prvoj polovini 19. veka, nije bilo nikakvog
neposrednog dodira.

Činjenica da se u Lepenici 1765. pominju stvarno samo četiri katoličke po-
rodice i da je 1778. bilo u čitavoj Lepenici rođeno samo jedno katoličko dete upućuje
na to da je kuga 1762-1764. uništila ili veoma proredila staro katoličko stanovni-
štvo (ako ga je uopšte bilo), kao i muslimansko, i da je na upražnjene zemlje baš
tada počelo naseljavanje katolika. Pre kuge 1781-1785. njihov broj je toliko pora-
stao da je ta nova epidemija, kao što će se videti malo posle, među njima izazvala
samo privremeni poremećaj i zastoj u napretku.

Među današnjim rodovima hrvatskim u Lepenici ima ih 16 koji se u crkve-
nim maticama pominju kao stanovnici Lepenice u godinama do 1785. Za tri od njih
se ne zna odakle su im došli preci, dok se za sve ostale zna: jedan rod je pore-
klom iz Korićana u okolini Travnika, a svi ostali iz donje Hercegovine i Dalma-
cije. Jedini Vrcići u Ljetoviku (doseljeni iz nepoznata mesta) i Buzuci u Ljeto-
viku, poreklom iz Dalmacije, pominju se od 1765, a svi ostali tek od 1779. ili 1785.
I među onim brojnim rodovima (preko 200) koji se u crkvenim maticama pomi-
nju kao stanovnici Lepenice a kojih više nema ima samo 20 rodova koji se pomi-
nju do 1785 (uglavnom od 1778); samo Nikolići u Kuliješima se pominju 1765 (i više
nikako). Za deset od ostalih 19 čak je zabeleženo iz kog su bili mesta, odnosno
kraja, a to znači da je doseljavanje predaka današnjeg stanovništva hrvatskog u
Lepenici započelo u većoj meri tek sedamdesetih godina 18. veka i da je i u 18.
veku, kao i u 17. veku, u Lepenici uopšte bilo sasvim malo katoličkog stanovništva:
dokaz je tome i to što nema starih grobalja katoličkih, a vide se nekoliko stara
muslimanska groblja i u selima gde su sada katolici, kao npr. u Ljetoviku, koji
se 1711. pominje kao muslimansko selo a u kom već odavno nema uopšte musli-

14 Prilozi za orijentalnu filologiju III-IV (1952-1953), 451-452.

15 H. Kreševljaković: Muteselimi i njihov djelokrug. Naučno društvo BiH, Radovi VII
(1957), 94.

mana. Po predanju, katoličko groblje u Ljetoviku je najstarije i u njega su donošeni sve do u novije vreme na sahranu i mrtvaci iz dosta udaljenih sela, čak iz Zagorica.

Selo Kuliješi se prozvalo svakako po rodu Kuliješima. Kuliješima se zvao jedan razgranat katolički rod, čijih ogranaka ima i danas po selima oko Kreševa (Kamenik, Rakova Noga, Volujak, Bjelovići) i na Kiseljaku. U 19. veku ih je bilo i po lepeničkim selima: u Kovačima, Homolju i dr. U okolini Kreševa se pominju od 1778. Poreklom su navodno od Knina. Pošto se selo Kuliješi pominje pod tim imenom već na pomenutoj karti iz 1688, dve su mogućnosti: ili je rod bio tu prisutan od 17. veka ili su Kuliješi bili otišli u Dalmaciju pa se u 18. veku neki opet vratili u okolinu Kreševa.

Podaci iz matičnih knjiga potvrđuju predanja pojedinih rodova katoličkih da su bili u Lepenici pre kuge ili da su došli u to vreme. Inače, i među katolicima su živa predanja o kugi i o kužnim grobljima, ali je tih predanja mnogo manje nego među muslimanima i katolička kužna groblja nisu tako brojna kao muslimanska, što opet govori za to da je katolika pre kuge bilo malo u poređenju sa muslimanima. Katolička kužna groblja se još znaju u Kuliješima. Dva su kužna groblja u Boljkovićima od dva nekadašnja katolička sela, koja su stradala od kuge. U Ljetoviku ima na više mesta katoličkih groblja od kuge i kolere. Tako i u Završju. Katoličko kužno groblje ima i u Pariževićima i D. Borni.

Kako je u Lepenici bilo malobrojno katoličko stanovništvo i pre velike kuge i da je jače doseljavanje počelo baš u to vreme, pokazaće najrečitije ovi podaci. U maticama rođenih u Kreševu pominju se 1765. kao katolički stanovnici Lepenice samo Vrcići u Ljetoviku doseljeni iz nepoznatog mjesta, Nikolići u Kuliješima (docnije se ne pominju), Buzuci u Ljetoviku (odnosno u Buzucima), doseljeni iz Dalmacije, Ivan Vidošević u Vlahovićima (sa ženom, koja je iz Duvna), nedavno doseljen («hujus parochiae recenter facti»), i porodica Budić u Homolju.

U toku 1778. rođeno je u čitavoj Lepenici samo jedno katoličko dete, 1779. godine 5, 1780. i 1781. po 14; broj rađanja u najtežim kužnim godinama 1782. i 1783. opada na po 5, da se otada opet naglo i gotovo stalno podiže (v. tabelu 1).

TABELA 1.
BROJ KATOLIČKIH ROĐENJA U LEPENICI 1778—1790.

Selo	1778.	1779.	1780.	1781.	1782.	1783.	1784.	1785.	1786.	1787.	1788.	1789.	1790.
Azapovići	1*												
Boljkovići			2							1			
Borina											2	2	2
Žežalovo										1			
Završje												1	1
Ivica											1	1	
Kovači									1				
Kuliješi			1	2					1	1	1	1	
Lepenica		2	4	8	4	4	3	10	5	7	9	10	16
Ljetovik		2	7	3	1	1	6	5	2	3	7	4	2
Palež									1				
Pariževići							1		1				
Podastinje								1					
Potkraj		1									1		
Rotilj				1					3		1		
		5	14	14	5	5	10	16	14	13	22	19	21

* Otac Ilija Antunović, kum P. Ivanović iz Kuliješa, kome se rađa dete 1780.

Po matičnim knjigama pominje se u toku 1778-1790. u svemu 95 katoličkih porodica u čitavoj Lepenici, i to po selima (tabela 2):

TABELA 2.

Broj porodica: Selo:	
Azapovići	1
Boljkovići	3
Borna	6 (3 Barišića, 2 Kovačevića, 1 Jelaš)
Žežalovo	1
Završje	2
Ivica	2
Kovači	1
Kuliješi	7 (2 Nikolića)
Lepenica	56 (od 40 rodova: 3 Lepana, 3 Puljiza, 3 Matića; po 2 porodice: Korčani, Rupčići, Marić, Makelić, Jurišići, Ivkovići, Pavić, Lovrić, Sabljčić, Nikolić, Mrnjavac; ostali po 1 porodica).
Ljetovik	23 (od 9 rodova: Marijanović 6, Vrcići 5, Buzuk 4, Ivić i Grgačić po 2, ostali po 1).
Palež	1
Pariževići	1
Podstinje	1
Potkraj	2
Rotilj	4
	<hr/> 95

Tih 95 porodica, odnosno bračnih parova nisu bili svi istovremeno prisutni u Lepenici; sem toga, treba imati na umu da ih je po više moglo biti u jednom zajedničkom domaćinstvu.

Najviše je bilo katoličkih porodica (bračnih parova) u Ljetoviku i »Lepenici«, i to su kao dva kristalizaciona jezgra u tom periodu. Ljetovik je tada obuhvatao i današnje Buzuke, a Lepenicu su sačinjavali Kuliješi i Homolj, a, verovatno, i Azapovići.

Epidemije su veoma proredile staro stanovništvo, i u Lepenici je bilo mnogo zemlje koju nije imao ko da obrađuje. Opšte je predanje da su mnogi od onih muslimana koji su preživeli kugu prešli u Sarajevo, a na svoje zemlje u Lepenici dovođili čivčije koji će obrađivati te zemlje. Naročito su tada naseljavani na čitluke Dalmatinci, kao npr. u Podastinju. Tako su tada u Lepenici, pored starih, nastali i mnogi novi čitluci, čiji je broj posle još uvećan pretvaranjem novih krčevina u čitluku. U tome se u poslednje tursko vreme osobito isticao neki Mehmed-aga, rodom Grk, turski službenik u Kreševu. Po njegovoj naredbi, krčeno je po Čubrenu i Plješevici i on je za krčenje upotrebljavao i zatvorenike. Tako je došao do nekoliko čitluka.

Dok je do kuge 1781-1785. bilo sedam sela u kojima je bilo katolika, posle kuge je bilo katolika već u 15 sela. Neka od tih sela su stara, ali su u njima bili ranije muslimani (Podastinje, Završje, i dr.), a neka su nova na taj način što su se osamostalila i odvojila od sela u čijem su hataru bila i dobila nova imena. Tako su Buzuci nastali u hataru Ljetovika i prozvali se po rodu Buzucima. Brnjaci su se osamostalili tek u drugoj polovini 19. veka (kao i Kiseljak); i Brnjaci su prozvani po jednom rodu. To je proces koji traje i danas.

Dok je u Lepenici bilo malobrojno katoličko stanovništvo, Lepenicu su opsluživali franjevci iz manastira u Kreševu. Velik porast njihova broja u Lepenici u toku prve polovine 19. veka doveo je do toga da je za Lepenicu (sa nekim susjednim selima) osnovana 1853. kapelanija sa sedištem na Ban-brdu u Kuliješima, koja je 1858. pretvorena u parohiju (župu), a od nje 1876. odvojen kraj oko Kiseljaka, gde je najpre osnovana kapelanija, a nešto docnije parohija. Na teritoriji parohije Ban-brdo (sa selima Pirinom i Rakovicom izvan Lepenice) bilo je 1876. svega 1.008, a na teritoriji kapelanije Kiseljak 768 duša, ukupno 1.776.¹⁶

*

U periodu koji je nastao posle »velike kuge« (1781-1785), ili posle nekoliko sukcesivnih epidemija kuge krajem 18. i početkom 19. veka, Lepenica je zadobila svoju današnju etničku fizionomiju: muslimani, koji su činili glavno stanovništvo, postali su manjina, a katolici, kojih je bilo pre velike kuge u malom broju, otada naglo brojčano rastu i postaju većina. Pravoslavni je u tim teškim godinama bilo sasvim nestalo, da se opet pojave u prvoj polovini 19. veka, ali kao neznatna manjina, koja se oslanja na obližnja srpska sela izvan Lepenice.

II

DANAŠNJE STANOVNIŠTVO

Prilikom popisa stanovništva 1953. bilo je u Lepenici, izuzevši Kiseljak, ukupno 6.955 stanovnika, a s Kiseljakom (1.203) zajedno 8.158 stanovnika.

Pošto se stanovništvo Kiseljaka, koji je središte ne samo za Lepenicu nego i za dolinu Mlave i jedan deo doline Fojnice, razvijalo znatno drukčije negoli seosko stanovništvo Lepenice, poreklo nje gova stanovništva neće biti obuhvaćeno ovim prikazom. Po pojedinim mestima u Lepenici bilo je tada stanovnika (tab. 3):

TABELA 3.
BROJ STANOVNIKA PO POJEDINIM SELIMA 1953.

Toplica	87	Radanovići	152
Zabrđe	212	Buzuci	179
Mokrine	188	Ljetovik	269
Bukovica	262	Brnjaci	132
Solakovići	117	Paretak	185
Gojakovac	137	Čalukovac	179
Žežalovo	219	Duhri	278
Ivica	114	Potkraj	284
Čubren	255	G. Palež	300
Homolje i deo Homoljske Čuprije	273	D. Palež	282
Koliješi „	167	Završje	135
Tulica	328	Podastinje	431
Azapovići	186	Podastinjsko Brdo	134
Boljkovići	109	Pareževići	172
Kovači	147	Rotilj	240
Han Ploča	143	Borna	220
Grahovica	128	Čizma	79
Draževići	239		6.955

¹⁶ Schematismus Almae Missionariae Provinciae Bosnae Argentinae ... pro anno MDCCCLXXVII (Mostarini, 1877) 53-55.

Stanovništvo Lepenice nije homogeno. Istina, ono gotovo bez izuzetka — ima samo jedna porodica češkog porekla i jedan domaćin, odnosno domazet, koji je Arbanas po rođenju — govori srpskohrvatskim, ali se po nacionalnoj pripadnosti deli na tri grupe: Hrvate, Srbe i grupu nacionalno neopredeljenih muslimana. Nisu objavljeni statistički podaci o broju pripadnika pojedinih tih grupa po selima, a pošto se granice predela ne podudaraju sa granicama administrativnih celina, ne mogu se iskoristiti objavljeni podaci o nacionalnoj podeli stanovništva po većim jedinicama. Ipak, moguće je dati tačnu brojnu snagu tih grupa po broju domaćinstava. A pošto ima sela sa homogenim stanovništvom, može se dati i približan broj pripadnika svake pojedine od tih grupa: izračunao sam najpre prosečan broj članova jednog domaćinstva u 1948. koji je iznosio među Hrvatima 5,32, među Srbima 5,44. i među Muslimanima 6,14. Ako se uzmu ti koeficijenti i množe sa brojem domaćinstava u 1958. godini, dobijaju se ovi brojevi stanovnika za Lepenicu (bez Kiseljaka) u 1958. godini:

Hrvata	4.260
Srba	544
Muslimana	2.530
<u>Ukupno</u>	<u>7.334</u>

Za razmatranje o poreklu stanovništva uobičajeno je u nas da se kao najniža jedinica uzima domaćinstvo, a kao viša rod. i to, onda, rod po muškoj liniji, kako se u svim našim grupama poreklo i računa. Ako ne uzmemo uopšte u obzir nekolike službeničke porodice (učitelji u prvom redu), koje ne predstavljaju domaće niti uopšte stalno stanovništvo, i ne uzmemo, na ovom mestu, u obzir stanovništvo varošice Kiseljaka, u Lepenici je 1958. bilo 1.310 normalnih domaćinstava. Pored tih bilo je 16 domaćinstava bez muških članova, koja su uglavnom predstavljale udovice, same ili sa neudatim kćerima. Na tabeli 4 je broj domaćinstava po selima i po konfesionalnoj i nacionalnoj pripadnosti.

Može se napomenuti da je još donedavno bilo u Lepenici muslimanskih Cigana. Zna se da ih je bilo u Boljkovićima i da ih je bilo na Plaolju iznad Paretka. Ti na Plaolju bili su kovači i bilo ih je 8 koliba. Raselili su se i od njih je sada jedna porodica u Visokom. Bilo je 12 ciganskih koliba na mestu Šaru ispod Donje Borne, ali su oni u stvari bili uz Kiseljak, gde su radili. Sasvim su se raselili.

HRVATI (KATOLICI)

Hrvati su danas najjača grupa u Lepenici: broje 798 normalnih domaćinstava i 12 domaćinstava bez muških članova. Danas ih nema u Solakovićima, Grahovcima, Radanovićima i G. Paležu, a u Tulici su dva domaćinstva bez muških članova. Međutim, ranije ih je bilo i u Radanovićima, gde se između 1813. i 1866. pominju razni katolički rodovi. Bilo ih je i u Tulici. Nema pomena da ih je i ranije bivalo u Solakovićima, Grahovcima i G. Paležu.

Predanja o poreklu su među hrvatskim stanovništvom u Lepenici slabo razvijena. Retko se nađe rod čiji predstavnici znaju nešto više o svom poreklu. Bolje se pamti mesto ili oblast porekla, ali u tome ima dosta kolebanja, pošto razni predstavnici istog roda često navode razna mesta porekla, npr. da jedan član kaže da su poreklom od nekog mesta u Hercegovini, a drugi predstavnik istog roda kaže da su iz Dalmacije. To su, međutim, samo prividna neslaganja, jer su se pojedini rodovi kretali sa zadržavanjem u etapama. Dok se mesto i oblast porekla kako-tako pamte, mnogo su neodređenija predanja u pogledu vremena doseljenja: u slučaju rodova koji se ne pominju u matičnim knjigama već je teško utvrditi da li se neki rod doselio pre ili posle austro-ugarske okupacije Bosne (1878).

Ispitivanje porekla hrvatskog stanovništva u Lepenici olakšano je, međutim, unekoliko time što o tome ima i pisanih podataka, iako više slučajnih. Očuvane su, naime, neke crkvene matične knjige franjevačkog manastira u Kreševu i župe

TABELA 4.
BROJ DOMAĆINSTAVA PO SELIMA I KONFESIONALNA (NACIONALNA) PODELA

Selo	Broj domaćinstava			
	hrvatskih	srpskih	musliman-	ukupno
Toplica	11	—	7	18
Zabrde	22	—	13	35
Mokrine	13(1)*	3	20	36(1)
Bukovica	11	5	36(1)	52(1)
Solakovići	—	—	17	17
Gojakovac	9	12	—	21
Žežalovo	12	—	29	41
Ivica	13	—	11	24
Čubren	39	—	5	44
Homolj	33	—	—	33
Homoljska Čuprija	5	—	—	5
Kuliješi	58	—	—	58
Azapovići	53(1)	11	—	64(1)
Tulica	—(2)	—	30	30(2)
Boljkovići	18(2)	—	—	18(2)
Kovači	14	12	1	27
Han-Ploča	4	14	13	31
Grahovci	—	2	17	19
Draževići	9	40	1(2)	50(2)
Radanovići	—	—	26	26
Buzuci	34	—	—	34
Ljetovik	52	—	—	52
Brnjaci	29(2)	—	2	31(2)
Paretak	23	1	—	24
Čalukovac	32	—	—	32
Duhri	6	—	47	53
Potkraj	31	—	23	54
G. Palež	—	—	49(1)	49(1)
D. Palež	39(2)	—	15(1)	54(3)
Završje	27	—	—	27
Podastinje	74	—	—	74
Podastinjsko Brdo	19	—	7	26
Pariževići	33	—	—	33
Rotulji	5	—	43	48
Borna	50	—	—	50
Čizma	20(1)	—	—	20(1)
Svega:	798(11)	100	412(5)	1.310(16)

*) Brojevi u zagradi označavaju broj domaćinstava bez muških članova.

(parohije) »Banbrdo«, koje počinju od 1765, odnosno od 1854. godine. Ne samo da se po tim knjigama može da utvrdi prisustvo pojedinih katoličkih rodova u Lepenici i vreme kad se javljaju nego je za mnoge rodove čak zabeleženo i odakle su doseljeni, pa sam se koristio i svim tim podacima, što je bilo veoma naporan i dugotrajan posao.

Među današnjim hrvatskim rodovima u Lepenici ima ih nekoliko koji ne znaju odakle su im preci poreklom, ali znaju da su odnekle došli. Uopšte nema starijih doseljelaca.

Godine 1781-1785. vladala je u srednjoj Bosni »velika kuga«, koja je imala kao posledicu velike promene u stanovništvu. Mnoga sela su tada opustela ili im se stanovništvo prorodilo, i baš posle te kuge nastalo je živo doseljavanje u srednju Bosnu iz Hercegovine, zapadne Bosne i Dalmacije.

Kao što sam već izložio (str. 214), u crkvenim maticama se pominje između 1765. i 1785. samo 16 od današnjih katoličkih rodova, i to tako da je za 13 od njih zabeleženo i poreklo, tj. odakle su došli.

Značajna je osobina hrvatskog (katoličkog) stanovništva u Lepenici da je ono i po svom poreklu veoma homogeno: ogromna većina vodi poreklo od doseljenika iz zapadne Hercegovine, zapadne Bosne i Dalmacije.

Među današnjim hrvatskim rodovima u Lepenici ima i takvih koji su došli u Lepenicu nedavno, ali je njihovih predstavnika bilo u njoj i ranije. Uopšte, seljakanje hrvatskog stanovništva iz sela u selo, pri čemu predeone granice nisu predstavljale nikakvu prepreku i nisu bile ni od kakva značaja, bila su veoma živa: pojedini rodovi su promenili i po desetak sela ili čitluka, i stoga ogranaka od starijih i većih rodova ima redovno u više sela u Lepenici, pa i u susednim i daljim predelima. Glavni je uzrok tome što su gotovo svi hrišćani u Lepenici u tursko vreme bili čivčije (kmeti) i stoga vrlo pokretljivi, obično po nevolji. Većem seljakanju pojedinih rodova uzrok je i njihova veća plodnost. Naime, oni su svi bili na čitlucima, a čitluci se u principu ne dele kad se zadruga namnoži i podeli, pa su odeljeni odlazili na druge čitluke. Možda su na to uticale i psihičke osobine (jače istaknuta violentnost, agresivnost pojedinih rodova). Tako, npr., Komšići, kojih ima 18 domaćinstava u 7 lepeničkih sela, pominju se u Lepenici od 1864, a pojedini su dolazili i u periodima posle 1878. iz sela u okolini (Orahovo, Gromiljak, Brestovsko). Ne znaju dalje poreklo, a po nadimku (Kata ne) sudeći, mogli bi biti poreklom izvan Bosne. Još su bolji primer Mrnjavci, kojih danas ima 32 domaćinstava u 7 lepeničkih sela (Toplica, Azapovići, Boljkovići, Kovači, Žežalovo, Zabrdje, Kuliješi), a ranije ih je bilo i u Ljetoviku, Podastinju, Duhrima, Paležu, Draževićima i Mokrinama. Tako je i u slučaju Tuka, Trogrlića, Buzuka i dr. Predak Lučića (Peruanovića, Markovića) došao je iz Dalmacije pre 1839. u Žežalovo kao najamnik, pa se njegovo potomstvo iz tog sela raspršilo u Toplicu, Mokrine, Čubren, Zabrdje i Bukovicu. Ima, međutim, i takvih rodova koji se, došavši u Lepenicu, nisu nikako ili su se retko pokretali s mesta na kome su se bili naselili, ali su to, onda, rodovi koji se nisu jače ni množili, kao npr. Kapetanovići u Ljetoviku (12 dom.), koji su u tom selu pouzdano od 1804. i tek su se u novije vreme pojedine porodice odvojile i prešle u susedna sela; tako i Sliškovići ili Drežnjaci u Podastinju, koji se u tom selu pominju već od 1854, mada su u Lepenicu došli pre 1779, dok se jedan njihov ogranak seljaka i tek nedavno dospeo iz Višnjice u Pariževiče; Barišići u Azapovićima su od 1782, itd. Ipak, mnogo je više onih koji su se seljakali.

Obična je pojava da novi doseljenici idu tamo gde već ima njihovih srodnika ili meštana. Knjige venčanih s kraja 18. i 19. veka pružaju o tome obilje podataka, i često je fratar koji je venčavao beležio da su mladenci »ambo ex Posushje« ili »ambo ex eodem loco«. Ipak, to nije bilo pravilo, a seljakanja koja su otpočimala brzo po doseljenju dovođila su do toga da je stanovništvo pojedinih sela postajalo mešovito po poreklu, pa je i danas tako. Tako je fratar koji je godine 1845. venčao Jakova Tuku iz Pariževiča upisujući imena mladenaca, njihovih roditelja i svedoka zabeležio da su »olim ex aliis et aliis partibus.«

Ima rodova koji vode poreklo od jednog doseljenog pretka, čije se potomstvo namnožilo i razgranalo. Ali, ima i toga da pojedini rodovi vode poreklo od više predaka, koji su dolazili u Lepenicu i okolinu jedan za drugim, i to ne samo u vremen-skim razmacima nego i iz raznih mesta. Evo dva osobita primera. Mrnjavci, stari-nom Matusinovići, javljaju se u Lepenici od 1782. Za pojedine od njih zabeleženo je da su iz Studenaca (1782), iz Mrnjavaca (1786) i iz Lovreća (1854). Za pojedine pak Trogrliće, koji se javljaju od 1784, zabeleženo je u raznim prilikama da su iz Studenaca (1784), iz Mrnjavaca (1784) i iz Žeževica (1838, tek došao Anto Tro-grlič). Toga je bilo i u novije vreme. Tako su, npr., jedni Raguži (Raguzi) došli u Lepenicu ranije, pa se pominju u Tulici 1858, a sada su na Čalukovcu; 1927. došao je u Podastinje jedan Raguž iz Crnića, a njegov otac je bio došao u Crniće iz De-ževica (oba sela kod Kreševa). Jedan predak Čiča (Han-Ploča, 2 dom.) je došao tu iz Kojsine pre 1878, a drugi (Gojakovac, 1 dom.) je došao posle 1878. sa Crkvenja-ka. Takvih primera ima mnogo.

Pojedini rodovi doneli su ili naknadno stekli po više prezimena. Uopšte, retki su stariji i veći rodovi da nemaju po više imena (patronimičnih imena, nadimaka ili imena po mestu porekla). Najdalje su u tome otišle Penave, rod kome sada pri-pada 12 dom. u raznim selima. Starinom su iz Posušja, a u Lepenici se pominju od 1779. Pojedini ogranci se zovu: Penava, Rkać (Rkaćević), Marijanović, Karaivano-vić — Karivan — Krajina — Krajinović. Pošto su pojedini rodovi u ovom kraju prisutni već tokom 8-10 generacija, oni su se i razrodili i srodničke veze i osećanja su sasvim slabi. Pa ipak, dok se god nosi isto prezime i postoji svest o zajedničkom poreklu, članovi takve grupe se ne uzimaju među sobom. Tek pre nekoliko godina počela je ta običajna zabrana da se krši i da se uzimaju oni koji nose isto prezime, ali to okolina osuđuje.

Prazni čitluci i relativno povoljniji uslovi života nego u Dalmaciji i pograni-čnim krajevima Bosne i Hercegovine bili su, svakako, glavni uzroci koji su privla-čili i one došljake koji nisu bežali zbog kakve hitne nevolje: krvne osvete, ubistva i sl. Karakteristično je, međutim, da potomci ne navode ekonomske uzroke seobama iz starog zavičaja, iako su oni bili, nesumnjivo, glavni. Jer, preci mnogih rodova su došli kao najamnici; neki vele da su ti preci došli posle deobe zadruga; bilo ih je koji su dolazili kao »majstori« za građenje zgrada. Čitluksahibije su dovodili iz Dal-macije radnike da krče šumu za nove čitluke, pa su mnogi takvi i ostajali i nase-ljavali se. Dalmatinci su radili i na gradnji ceste kroz Lepenicu 1863-1864. Svakako da je i bežanje od vojne obaveze na mletačkoj i austrijskoj teritoriji bilo važan uzrok, ali o tome nema podataka. Inače u rodovima poreklom iz Hercegovine naj-radije se priča kako je predak ubio rđava agu ili nekog koji je nasrtao na žensku čeljad (osobito zbog *ius primae noctis*) i sl.

Promene u agrarnom režimu (Seferska uredba 1859, učvršćivanje čivčija na čitlucima posle okupacije 1878, agrarna reforma 1919) dovele su do toga da je pre-stalo doseljavanje seljaka iz udaljenih krajeva. Ali, migracije time nisu prestale, nego su samo dobile drugi karakter: oživela su seljakanja unutar predela i doselja-vanja iz sela u najbližoj okolini: pojedinci dolaze na zemlju koju kupuju da se nasele ili koju nasleđuju, a ponajviše dolaze kao domazeti. Javljaju se i doseljavanja za-natlija i službenika ili penzionera. Bilo je nekoliko slučajeva neposrednog doselja-vanja iz Hercegovine i u novije preme.

Za starije doseljenike bila je sasvim obična stvar da su se kretali etapski, npr. oni koji su polazili iz Dalmacije zadržavali bi se u Hercegovini. Mnogima su kao etape poslužile bliža okolina Kreševa i Fojnice. Ali bilo je nekoliko rodova — svega 3 — koji su u Lepenicu došli iz sela u okolini Sarajeva.

O svim tim pojavama i pojedinostima nije se, razumljivo, moglo voditi više računa u izradi ovog pregleda.

Pravih starosedelaca u današnjem hrvatskom stanovništvu Lepenice nema. Najstariji sloj hrvatskog (katoličkog) stanovništva u Lepenici predstavljaju rodovi koji su bili u njoj prisutni pre završetka velike kuge 1781-1785. Takvih je svega 21

sa (danas) 193 domaćinstva. Među njima su 3 roda (15 dom.) koji ne znaju odakle su im doseljeni preci. Iz Dalmacije vodi poreklo 9 rodova (104 domaćinstva), iz donje Hercegovine 8 (71 dom.) i iz srednje Bosne — okoline Travnika — 1 rod (3 dom). Dakle, nepuna četvrtina današnjeg stanovništva (a samo 1/7 od broja rodova) vodi poreklo od predaka koji su bili u Lepenici pre 1785.

Stvarno su najstariji rod Vrcići, nepoznatog porekla, koji se pominju pozdano 1765. Te godine se pominju, takođe u Ljetoviku, i Buzuci, doseljeni iz Dalmacije.¹⁷ Onda nastaje pauza, pa se tek 1779. pominju Sliške, Penave, Lukende, Marijanovići, a od 1780. i drugi.

U očuvanim crkvenim maticama počevši od 1765. pominju se još nekoliko rodova koji su stanovali u Lepenici pre 1785. Samo jedanput, i to 1765, pominju se u selu Kuliješima Nikolići. 24. decembra 1765. kršteno je dete čiji su roditelji bili: Ivan Vidošević iz Vlahovića (danas Azapovići) i Kata Radoljković iz Duvna, koji su se tek nedavno doselili (»huius Parochiae recenter facti«). Verovatno je i Ivan bio iz Duvna. Kumovala je Marija Budić iz Homolja. Ni Vidoševići ni Buzuci se ne pominju docnije. Tek od 1779. pominju se i drugi (pouzdan 17 njih); za deset od njih je čak zabeleženo i poreklo: Bilica iz Travnika, Nauković iz Sutiske, Bošnjaković iz Mrnjavaca (Dalmacija), Lepan iz Mostarskog Blata, Ljoljo i Nikolić — Džigar iz Brotnja, Čerkez iz Hrasna, Škrapa iz Doča u Hercegovini i Pribislavići »a Paglity«; za Zovke, Ivanoviće, Knezoviće, Lukiće, Makelje, Mariće, Matešiće i Tomić — Martinoviće nije navedeno odakle su, ali za Zovke i Makelje ne može biti sumnje da su iz Hercegovine. Doseljenici iz Hercegovine su bili, očigledno, u velikoj većini.

Po svršetku velike kuge, dakle oko 1785, nastaje u razvitku stanovništva Lepenice jedan duži period koji traje do austro-ugarske okupacije Bosne 1878; nema oslonca da se taj dugački period deli na manje odseke. U taj period pada glavno naseljavanje hrvatskog (katoličkog), uopšte hrišćanskog stanovništva u Lepenici. U tom periodu su došli i zadržali se preci 93 roda (danas sa 545 domaćinstva). Ranije započeto doseljavanje iz Dalmacije i Hercegovine uzelo je naročito maha u ovom periodu, ali je bilo znatnog doseljavanja i iz zapadne Bosne i susednih delova srednje Bosne. Broj od 93 roda predstavlja, međutim, samo deo, jednu trećinu, onih koji su bili u tom periodu došli, ali se nisu održali: izumrli su ili napustili Lepenicu. Prema podacima u samo delimično očuvanim matičnim knjigama, najmanje još 180 rodova okušalo je u tom periodu sreću u Lepenici. Među njima ih je bilo iz okoline Kreševa, iz doline Lašve, iz bosanskog Skoplja i Livna, iz raznih krajeva donje Hercegovine i Dalmacije, iz Neretve, pa i jedan iz bosanske Posavine.

Dalmacija je u tom periodu dala Lepenici 33 roda (sada sa 224 dom.). Više ih je od polovine koji ne znaju mesto ili predeo porekla, a među onima koji to znaju u većini su došljaci iz krajeva između Neretve i Cetine. U toj grupi ima rodova koji nose prezimena Ramnjak i Bošnjak (svega tri). To su rodovi u čijim je imenima očuvana uspomena na njihovo dalje poreklo iz Bosne: posle pada Bosne (1463) i, osobito, u 17. veku mnogi su se iz Bosne bili sklonili u Dalmaciju. Doseljavanje iz Dalmacije ima, prema tome, unekoliko i karakter inverznih migracija. Među doseljenicima iz Dalmacije je rod Puljiz. On, možda, vodi poreklo iz Italije (Apulije).

Posebnu pažnju zaslužuje rod Jelaši (sada u Borini i Ivici, 3 dom). Najstariji živi predstavnik tog roda uveravao me je da je njegov rod poreklom negde »od Grčke«, verovatno iz neke Metohije, i da su došli pre kuge. Da ih je bilo više koji su tada došli, pa da su neki izumrli a neki da su prešli na islam, i da su muslimani Topalovići u Rotilju ogranak od samih Jelaša. U crkvenim maticama Jelaši se pominju od 1787, kada je zapisano da su iz Slivnog u parohiji Imotski, a 1826. je zapisano za Ivana u Podastinju da je sin Filipa Jelaša »ab Imota«. Podaci o poreklu iz Imotskog ne isključuju, ipak, predanje o daljem poreklu iz nekog kraja u unutrašnjosti Balkana.

¹⁷ Njihovo tipično arbanaško prezime upućuje da bi mogli biti daljim poreklom iz severne Albanije.

Hercegovina je u tom periodu dala Lepenici 38 rodova, koji sada imaju 228 domaćinstava. Sem jednog (Ljevaci, poreklom iz Popova), svi ostali su došli iz krajeva u dolini Neretve ili desno od Neretve. Među njima je i rod Raguzi-Raguži (5 dom.), čije prezime upućuje na dalje poreklo sa bivše dubrovačke teritorije.

Znatan je broj rodova nepoznatog porekla koji su došli u tom periodu: 10 rodova (sada 38 dom.). Pošto je opšta karakteristika kraja i priroda imigracije iz Dalmacije i donje Hercegovine, vrlo je verovatno da i tih desetak rodova pripada stvarno grupama doseljenika iz Dalmacije i Hercegovine.

Zapadna Bosna sa Ramom dala je 7 rodova (43 dom.). Među njima je rod Zadre iz Rame, koji su daljim poreklom iz Dalmacije.¹⁸

Susedni krajevi oko Lepenice, Kreševo s okolinom i okolina Fojnice, dali su 5 rodova sa 12 domaćinstava. Među njima je rod Škorić, doseljen 1925. iz Dolaca u Podastinje, ali je Škorića bilo u Lepenici i 1838-1860.

Period od četrdeset godina austro-ugarske okupacije u Bosni karakteriše se u Lepenici naglim opadanjem doseljavanja uopšte, a naročito opadanjem neposrednog doseljavanja iz Dalmacije i Hercegovine, dok raste doseljavanje iz susednih predela u srednjoj Bosni. Svega je došlo u tom periodu 17 rodova (sada sa 41 dom.). U toku tog perioda naselio se iz Hercegovine neposredno samo 1 rod (5 dom.), iz Dalmacije neposredno takođe samo 1 rod (4 dom.), a dva roda (5 dom.), poreklom iz Dalmacije, prešla su u Lepenicu iz mesta u okolini. Sela u bližoj okolini, u okolini Kreševa i Fojnice, dala su 10 rodova (19 dom.). I ti će biti daljim poreklom iz Dalmacije i Hercegovine, pa zbog dužeg življenja u Bosni već navode kao mesta porekla te krajeve iz kojih su došli u Lepenicu.

Zapadna Bosna (Rama i Lašva) dala je samo 2 roda (7 dom.). U tom periodu naselio se u Podastinju i jedan Čeh, kao zanatlija.

Period stare Jugoslavije (1918-1945) karakteriše se neznatnim doseljavanjem; bila su življa unutrašnja kretanja. U svemu se u tom periodu naselilo 10 rodova (11 dom.). Hercegovačkog porekla su 3 roda (3 dom.), ali doseljeni iz bliže okoline, kao i predstavnik jednog roda (1 dom.) poreklom iz Dalmacije. Kreševo i okolina i Fojnica dali su 5 rodova (6 dom.). Krajem drugog svetskog rata naselio se u D. Paležu jedan musliman od Rogatice, prešao na katoličanstvo i zasnovao domaćinstvo.

Najnoviji period, socijalistički, od 1945, prema onome kako je počeo, obećava življa migraciona kretanja: za 13 godina doseljeno je 8 porodica, i to iz bliže okoline: od Sarajeva, Kreševa i Fojnice, a samo 1 iz bosanskog Skoplja. To su gotovo sve zanatlije i službenici. Bilo je i doseljavanja iz bliže okoline, ali su to bile porodice koje su pripadale rodovima koji su već živeli u Lepenici. Pa i Balta, koji se doselio u Kovače sa Batalova Brda u Drozgometvi, došao je u selo u kome je njegov rod i ranije živio (1867).

Inače, u ovom periodu su nastala živa unutrašnja kretanja: često prelaženje domazeta iz sela u selo, odlaženje na nasleđe i spuštanje iz sela pri brdu na mesta pored putova; udovice preudajom vode sa sobom i decu iz prvog braka u drugo selo i sl. S druge strane, nastalo je znatno iseljavanje onih koji su se zaposlili kao službenici ili kao radnici u industrijskim preduzećima u Sarajevu, Blažuju, Tarčinu, Hadžićima, Brezi, pa i iseljavanje u Slavoniju i Bačku. Seobe u Slavoniju počele su pred drugi svetski rat, a bilo ih više posle rata (preko 20 porodica iz G. Lepenice). Seobe u Sarajevo, Tarčin i druga industrijska mesta imaju karakter bežanja sa sela. Tako npr. u jednog domaćina u Podastinju sva tri sina su otišla iz sela u službe. Očigledno, nastupila je teskoba. To se vidi i po tome što je nastupila kontrola rađanja i među katolicima iako crkva u ovom kraju ima jak uticaj a ona to zabranjuje. Kontrola rađanja je počela već u godinama pre rata, a posle rata se širi: u zadružnim prodavnicama se prodaje jedno kontracepciono sredstvo.

¹⁸ Mil. S. Filipović: Rama u Bosni. Srpski etnografski zbornik LXIX (Beograd, 1955), 54.

TABELA 5.
OPŠTI PREGLED POREKLA HRVATSKOG SANOVNIŠTVA U LEPENICI

Oblast i mesto protokola	Vreme doseljenja											
	pre 1785.		1785-1878.		1878-1918.		1918-1945.		posle 1945.		Ukupno	
	r.	d.	r.	d.	r.	d.	r.	d.	r.	d.	r.	d.
I NEPOZNATO	3	15	10	38	—	—	—	—	—	—	13	53
II DALMACIJA	—	—	—	—	1	4	—	—	—	—	—	—
od Splita	—	—	1	16	—	—	—	—	—	—	—	—
Sinj (Vrnica)	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
»Cisto« (između Sinja i Imotskog)	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Medov Dolac (Makarska)	—	—	1	15	—	—	—	—	—	—	—	—
Zagvozd	—	—	1	8	—	—	—	—	—	—	—	—
od Vrgorca	1	4	1	9	—	—	—	—	—	—	—	—
Vrljika	—	—	1	8	—	—	—	—	—	—	—	—
od Imotskog	2	7	5	13	—	—	—	—	—	—	—	—
Studenci	2	46	2	6	—	—	—	—	—	—	—	—
Dalmacija uopšte	3	40	19 ¹	145	2	5	1	1 ²	—	—	—	—
Dalmacija ili Hercegovina	—	—	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—
Dalmacija ili Duvno	1	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ukupno II	9	104	33	224	3	9	1	1	—	—	46	338
¹ Bošnjaci (2) i Ramnjaci. Perići sa Čemernog ² Doseljenici iz mesta u okolini u koja su došli iz Dalmacije pre 1918.												
III HERCEGOVINA	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Popovo	—	—	1	5	—	—	—	—	—	—	—	—
od Ljubuškog	—	—	3	19	—	—	—	—	—	—	—	—
od Čapljine	—	—	2	6	—	—	—	—	—	—	—	—
Hrasno	1	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Posušje	3	22	4	45	—	—	—	—	—	—	—	—
Rakitno	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Brotinjo (Litva, Dobro S. i dr.	1	10	4	39	—	—	—	—	—	—	—	—
Mostarsko Blato	1	1	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—
” ili Ljubuški	—	—	1	5	—	—	—	—	—	—	—	—
Široki Brijeg	1	18	2	11	—	—	—	—	—	—	—	—
od Mostara uopšte	—	—	1	14	—	—	—	—	—	—	—	—
Drežnica	1	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ukupno III	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ukupno	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Oblast i mesto protokola	Vreme doseljenja													
	pre 1785.		1785-1878.		1878-1918.		1918-1945.		posle 1945.		Ukupno			
	r.	d.	r.	d.	r.	d.	r.	d.	r.	d.	r.	d.		
VI ISTOČNA BOSNA Okolina Rogatice	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1	1
VII ČEŠKA	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1
Ukupno	21	193	93	545	17	41	10	11	8	8	149	8	149	798
R E K A P I T U L A C I J A														
I NEPOZNATO	3	15	10	38	—	—	—	—	—	—	—	—	13	53
II DALMACIJA	9	104	33	224	3	9	1	1	—	—	—	—	46	338
III HERCEGOVINA	8	71	38	228	1	5	3	3	—	—	—	—	50	307
IV ZAPADNA BOSNA	—	—	7	43	2	7	—	—	1	1	10	1	10	51
V SREDNJA BOSNA	1	3	5	12	10	19	5	6	7	7	28	7	28	47
VI ISTOČNA BOSNA	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1	1
VII ČEŠKA	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1
Sveukupno	21	193	93	545	41	10	10	11	8	8	149	8	149	798

U razvitku hrvatskog stanovništva Lepenice razlikuju se stvarno dva glavna perioda, rastavljena godinom 1878, kada je Austro-Ugarska zaposela Bosnu. Do 1878. bilo je živo doseljavanje u retko naseljenu Lepenicu, u kojoj je glavnim zemljoposjednicima, sarajevskim agama, trebala radna snaga. Doseljavaju se pretežno siromašni seljaci iz donje Hercegovine, Dalmacije i zapadne Bosne. Od 1878. prestaje taj huk doseljavanja, i izgleda da jenjavaju i unutrašnja seljavanja.

Iako je Lepenica u blizini Kreševa i Fojnice, starih oaza katoličkog stanovništva i katoličkih centara u Bosni, u današnjem hrvatskom stanovništvu Lepenice nema starosjedelaca, što je veoma karakteristično. Njihovu ulogu vrše nekoliko rodovi, koji su ovamo dospeli pre 1785. a koji su i vrlo snažni: njih 21 broje 193 domaćinstva, gotovo 1/4 celokupnog hrvatskog stanovništva.

Velika većina tog stanovništva je poreklom iz donje Hercegovine (50 rodova sa 307 dom.), Dalmacije (46 rodova sa 338 dom.) i zapadne Bosne (10 rodova sa 51 dom.), ukupno 106 (71,2%) rodova sa 696 (87,2%) domaćinstava. Tim brojevima mogu se dodati i grupe nepoznatog porekla i one poreklom iz sela oko Kreševa i Fojnice i iz tih mesta, što znači da je hrvatsko stanovništvo Lepenice, sa sasvim neznatnim izuzecima, po svom poreklu iz zapadnih dinarskih oblasti čije je hrvatsko stanovništvo po svojim antropološkim i etničkim osobinama veoma homogeno.

MUSLIMANI

Pisanih vesti o poreklu današnjeg muslimanskog stanovništva u Lepenici nema, a predanja o poreklu su u njihovoj sredini uopšte veoma oskudna. Glavni uzroci što su predanja oskudna su: na prvom mestu društveno uređenje u krugu samih muslimana, među kojima je položaj »došle« u selu niži, potcenjen, neprijatan, i svaki »došlo« nastoji da se što pre zaboravi njegovo poreklo i takav njegov položaj u selu, da on i njegovo potomstvo postanu »starosjedioci«, što obično biva već u trećoj generaciji; s druge strane, nema ni neke praktične potrebe da se čuva predanje o poreklu, jer tu nema krvne osvete, stroge rodovske egzogamije, komunica i sl. To su onda sve razlozi da među muslimanima kazivanja mnogih rodova da su starosedoci u selu treba primati sa velikom rezervom, jer je vrlo verovatno da se radi samo o relativnim starosedocima, tj. o rodovima koji su nešto stariji doseljenici ili potomci pomuslimanjenika. Poslednji svesno i energično nastoje da se što pre izgubi znanje o pravom poreklu. Inače, iako u njihovu sastavu ima, s obzirom na poreklo, nekoliko različitih komponentata, lepenički muslimani su po jeziku i načinu života veoma homogeni. Ne samo da su oni homogeni među sobom, unutar granica same Lepenice, nego su oni u svemu jednaki s muslimanima u krajeva oko Lepenice; oni se po tome razlikuju od katolika i pravoslavniha: dok se katolici oslanjaju na katoličku grupu oko Kreševa i Fojnice, a pravoslavni na one u susjednim delovima Visočke nahije i uže okoline Sarajeva, muslimani imaju celonca i tesnih veza na svim stranama.

Muslimani su druga grupa po veličini, i njih ima u većem broju sela. Pada u oči kao da se povlače: ima sela u kojima ih je nekada bilo, a sada ih nema (Azapovići, Ljetovik, Homolj, Kuliješi, Podastinje, Buzuci, Paretak, Čalukovac, Završje, Borna, Pariževići, Čizma). U nekim selima su na putu da ih nestane: u G. Kovačima jedan samac, u Draževićima samo dve žene i omdedavna jedna kuća u polju, ali se ona obično smatra kao deo Radanovića.

Ranije bilo je mnogo porodica sarajevskih aga i begova koji su imali svoje čardake i kule u lepeničkim selima i u njima boravili tokom leta. I sada dolazi tokom leta nekoliko takvih porodica, osobito u sela duž drumu prema Kiseljaku, i dve porodice u Bukovicu.

Starincima se smatra, ili ih okolina njihova smatra, 6 rodova sa 30 domaćinstava, dakle 7,52, odnosno 7,2%. Značajno je da četiri nose prezimena: Keče, Prohe,

Sake, Struge. Keče (18 dom.), pak, tvrde da im je predek bio turski vojnik. Po prezimenu sudeći, takvog su porekla bili i Sinanbašići (1 dom.) u Radanovićima, kao i Omerovići u Grahovcima (1 dom.), čiji je predek bio Omerbaša (tj. janičar).

Našao sam 3 roda sa 48 domaćinstava koji su znali samo toliko da su na svojim mestima (G. Palež, Ivica i Bukovica) bili i pre kuge.

Posebnu grupu među muslimanima čini 6 rodova s 50 domaćinstava u selu Duhrima, koji ne znaju ništa određeno sem da su davno doselili i da je njihovo »selo« ranije bilo u današnjem selu Zagoricama koje nije daleko, ali je na teritoriji Visočke nahije.

Starijem sloju muslimanskog stanovništva pripadaju u prvom redu rodovi koji znaju odakle su poreklom i za koje se može približno utvrditi kada su došli.

Dva roda sa 21 domaćinstvom tvrde da su poreklom iz Male Azije (Žolje) i Carigrada (Bašići). Žolje su u svom selu G. Paležu pouzdano od početka 18. veka; Bašićima u Solakovićima i samo ime (baša = janičar) kaže da su stranog porekla.

Iz Like i Dalmacije (dakle u 17. veku) je poreklom 1 rod sa 15 dom. (u G. Paležu), a iz Like su pouzdano Katkići u Tulici (a doseljeni iz Drozgomette kod Hadžića), sa kojima će biti zajedničkog porekla Groše-Katkići u Radanovićima, a poreklom iz Kućica (Hadžići); svih Katkića 11 dom.

Poreklom su iz Budima 2 roda sa 32 domaćinstva. To su Jahići, zvani i Unduraši, u Žežalovu i dr., i Boje u Toplici i dr. Boje čuvaju predanje da su daljim poreklom Arbanasi od Skoplja.

Arbanaškog porekla i doseljeni pre kuge su Zarifovići-Arnautovići, sada u Podastinjskom Brdu i na Han-Ploči: 1 rod sa 8 domaćinstava.

Poreklom su iz Srbije Tulići i Mešalići: predek im, janičar, došao posle neke kuge. Mogu se dodati i Dahije, koji su iz Srbije, a došli u Radanoviće sa Bilalovca posle 1878. Svega 2 roda sa 4 dom.

Među muslimanima sam našao 10 starijih rodova sa 55 domaćinstava koji nisu znali da kažu ništa o svom poreklu sem Duharkića i Jusića (13 dom. u Grahovcima i Rotilju), koji su znali da im je predek bio najamnik, a to znači da je bio odnekle doseljen. Pušćuli u Rotilju (6 dom.), kojih ima i na Lisovu u Visočkoj nahiji, ne znaju da li su u Rotilj došli sa Lisova ili je bilo obrnuto (oni na Lisovu vele da su došli sa Rotilja).

Živa su bila migraciona kretanja muslimana i u novije vreme, ali u Lepenicu više ne dolaze doseljenici iz dalekih krajeva sem što ju je zapljusnuo 1878. slab talas izbeglica iz istočne Hercegovine. Jedan od rodova iz te grupe (Đeke u Mokrinama, a doseljeni iz Gacka) izumro je. Tako isto i u toku oba svetska rata ostalo je u ovom kraju nekoliko porodica iz jugoistočne Bosne. čije je muslimansko stanovništvo bilo evakuisano ili izbeglo.

Pod kraj turskog perioda, te u periodima posle 1878, naseljavaju se mnoge muslimanske porodice i pojedinci pretežno iz susednih predela, a glavni su uzroci tim kretanjima odlaženje u domazetstvo, odlaženje na nasleđe, da deca odu kod bliskih srodnika, pa i ostanu u njihovu selu, i sl. Značajno je da je bilo i među muslimanima čivčija ili kmetova koji su došli kao takvi i često seljakali. Čivčije su bili, npr., Šišići (ranije u Grahovcima, sada na Han-Ploči), pa doseljenici iz Hercegovine pred okupaciju (Korjenići i dr.).

Predstavnici pojedinih rodova su dolazili u razna vremena. Tako, npr., u Bukovicu i Tulicu došla trojica Hasića iz Botunje pre 1918, pre 1941. i 1945.

Među muslimanskim rodovima koji su dospeli u Lepenicu u 19. veku i pre austro-ugarske okupacije su 4 roda sa 31 domaćinstvom čiji su osnivači, odnosno preci, bili hrišćani, po opštem uveravanju okoline tih rodova, a to Bajraktarevići i Husejinovići u Tulici i sami priznaju ili odaju u međusobnoj svadi. Za Šišiće, koji su sada u Han-Ploči i u Radanovićima (7 dom.), a ranije bili na Plaolju, na granici prema Visočkoj nahiji, tvrdi se da su pomuslimanjenici iz novijeg vremena i da su ogranak Srba Todorovića u Kralupima. Dvoji su Todorovići u Kralupima: jedni su

TABELA 6.
PREGLED POREKLA MUSLIMANSKOG STANOVNIŠTVA PO OBLASTIMA

	Vreme doseljenja							
	pre 1878.		1878-1918.		1918-1945.		posle 1945.	
Okolina Kreševa i Fojnice					1	3		
Botunja					1	1		
Martinići							1	1
Božići			1	5	1	1		
Crnići					1	1		
Rakova Noga					1	1		
Ščitovo					1	1		
Bilalovac								
Visoko i okolina								
Visoko	1	1						
Tušnjići					2	2		
Goduša					2*	9	2	2
Sarajevo i okolina								
Buhotina					1	1		
Sarajevo	2**	8					1	1
Kotorac					1	1		
Hadžići								
Opute (Tarčin)	1	22			1	1		
Ferhatlije (Pazarić)			1	1				
Rama								
Varvara							1	1
Hercegovina								
Gacko	1	1						
Korjenići	1	2						
Hercegovina uopšte	1	1						
Istočna Bosna					1	1		
Foča								
Čelebić	1	6	1	1				
Drina	1	10						
Rogatica i okolina	1	4	1	1			1	1
Od Zvornika ili Vlasenice							1	1
Mali Zvornik (Srbija)					1	1		
Kosovsko-Metohijska oblast								
Arbanaškog porekla								
	10	55	4	8	16	25	8	8

* Članovi roda Buluta dolaze i posle 1945.

** Rod Sajnica u selu Mokrinama, daljim poreklom iz sela Sajnica, vele da je došao iz Sarajeva posle neke kuge.

*** Došao kao domazet 1957. (Abdulj u Graho vcima).

starinom iz Hercegovine, a drugi iz Bosanske krajine.¹⁹ Husejinovići u Tulici i Bukovici (11 dom.), doseljeni sa Kobiljače u Buhotini, daljim su poreklom iz Hercegovine; verovatno su preci bili katolici Luščići. Bajraktarevići, takođe u Tulici (12 dom.), su poreklom od katolika Matušića iz nepoznatog mesta ili od pravoslavnih Todorovića iz Like. Najzad, Jamakovići u Čubrenu (1 dom.) su, kako im okolina tvrdi, došli iz Rakovice pre 1878, a starinom Srbi Lazarevići.

Za Nuhiće u Radanovićima (5 dom.), koji su došli iz Crnića pre 1878, njihova okolina misli takođe da su poreklom od hrišćana, pošto u ovom kraju ima i katolika Nuhića, ali sličnost imena nije dovoljan razlog da se to i primi.

Najzad, od Mate Jelaša iz Borne slušao sam da je njegov rod negde »od Grčke« i da ih je došlo odatle više, pa su neki prešli na islam; da su Topalovići u Rotilju pomuslimanjeni ogranak samih Jelaša. Topalovići tvrde da su starinom iz Drine, a za Jelaše je zapisano 1787. da su iz Slivna kod Imotskog. Ipak, ti se podaci sasvim ne isključuju.

Sem tih rodova, koji vode poreklo od pomuslimanjenika, poslednjih decenija turske vladavine naselilo se u Lepenici 10 muslimanskih rodova, koji sada broje 55 domaćinstava; u periodu 1878-1918. naselila su se četiri roda (sada 8 domaćinstava). U periodu 1918-1945. — 16 rodova (25 dom.), i u godinama posle 1945 — predstavnici 7 rodova (7 dom.) — ukupno 37 rodova (95 dom.). Među njima je bio i jedan Arbanas, koji je došao kao domazet.

Ti rodovi vode poreklo iz sledećih krajeva i mesta (v. tabelu 6).

Nepoznato i neispitano poreklo. Srazmerno je mali broj rodova o čijem se poreklu i starini nije moglo saznati ništa određeno. Kad se toj grupi dodaju i oni koji predstavljaju »unutrašnje migracije«, tj. oni koji su se sasvim premestili iz jednog sela u drugo u okviru predela, ta grupa broji svega 5 rodova sa 12 domaćinstava (v. tabelu 7).

TABELA 7.

	pre 1878.		1878-1918.		1918-1945.	Nepoznato	
Unutrašnja preseljavanja	1	3	1	1	1	2	
Nepoznato							1 4
Neispitano							1 2

Od tih, Džine u Rotilju (4 dom.) znaju samo toliko da im je predak odnekle došao i da su bili čivčije. I preci Beganovića, koji su iz Buzuka prešli u Radanoviće, bili su čivčije.

Iseljavanje. Kao što je bilo doseljavanja muslimana iz Sarajeva i susednih predela u Lepenicu, tako je bilo i iseljavanja u Sarajevo i u susedne krajeve. Muslimani iz nekada znatnog muslimanskog sela Podastinja većinom su se raselili: u Gomionicu, Topuzovo Polje i dr. Nekoliko porodica iz Bukovice, Toplice, i dr. iselilo se u Tursku posle 1878. i 1918.

SRBI (PRAVOSLAVNI)

Današnje srpsko stanovništvo Lepenice, danas najmanja od tri etničke grupe, predstavlja, bez izuzetka, potomke doseljenika iz novijeg vremena: najstariji mogu biti s kraja prve polovine 19. veka. To srpsko stanovništvo naslanja se na srpsko stanovništvo bliže okoline Sarajeva (Sarajevsko polje i grupa sela oko Hadžića i Tarčina) i Visočke nahije. Značajno je da ga ima poglavito po selima G. Lepenice s desne strane reke; na levoj strani reke su samo nekolike kuće u Bukovici i D. Kovačima. U selima u dolini Mlave i Fojnice ima (1958) samo jedna srpska kuća. To su Bakovići-Mitrići u selu Kržićima, koje graniči sa Podastinjem.

19 M. S. Filipović: Visočka Nahija. Srpski etn. zbornik XLIII (1928), 413, 417.

TABELA 8.
OPŠTI PREGLED POREKLA MUSLIMANSKOG STANOVNIŠTVA U LEPENICI

Oblast porekla	V r e m e n a s e l j e n j a																	
	Nepozn.		pre 1785.		1785-1878.		1878-1918.		1918-1945.		posle 1945.		Ukupno					
	r.	d.	r.	d.	r.	d.	r.	d.	r.	d.	r.	d.	r.	d.	r.	d.	r.	%
Starinci	—	—	6	30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	30
Nepoznato, unutrašnje pre- seljavanje i neispitano	2	6	3	48	11	58	1	1	1	2	—	—	—	—	—	—	18	115
Carigrad i Mala Azija	—	—	2	21	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	21
Lika i Dalmacija	—	—	2	26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	26
Budim	—	—	2	32	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	32
Arbanaškog porekla	—	—	1	8	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	2	9
Srbija	—	—	—	—	2	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	4
Rodovi poreklom od pomu- slimanjenika:	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hercegovina	—	—	—	—	1	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hercegovina ili Bosanska krajina	—	—	—	—	1	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	31
Rakovica	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Nepoznato	—	—	—	—	1	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Srednja Bosna:	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Okolina Kreševa i Fojnice	—	—	—	—	—	—	1	5	6	8	1	1	—	—	—	—	—	—
Višoko i okolina	—	—	—	—	1	1	—	—	4	11	2	2	—	—	—	—	29	113
Sarajevo i okolina	—	—	—	—	9	80	1	1	3	3	1	1	—	—	—	—	—	—
Rama	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1
Hercegovina	—	—	—	—	3	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	4
Istočna Bosna	—	—	—	—	3	20	2	2	2	2	2	2	—	—	—	—	9	26
	2	6	16	165	33	198	5	9	17	27	7	7	—	—	—	80	412	

Pored tih 100 stalno naseljenih domaćinstava, u Bukovici boravi tokom leta na svom imanju 1 srpska porodica iz Sarajeva (Vojnović).

Po svom poreklu, ti Srbi se dele na dve grupe: jednu čine rodovi poreklom iz Hercegovine i Crne Gore, a drugu rodovi čiji su preci došli iz severozapadne Bosne u Lepenicu. Preci jednih i drugih su se mnogo seljakali, osobito dok su bili čivčije, i ogranaka pojedinih starijih rodova ima u više sela u Lepenici ili u susednim krajevima. Dok se u Visočkoj nahiji oseća jače grupisanje doseljenika iz Hercegovine i Crne Gore u Gornjem, a onih iz zapadnih i severozapadnih krajeva u Donjem kraju, u Lepenici se ne može govoriti o nekom naročitom grupisanju Srba iz pojedinih od tih struja: pripadnici obe struje žive izmešani. Karakteristično je, međutim, da među Srbima u Lepenici danas veću brojčanu snagu imaju rodovi poreklom iz Bosanske krajine i Like: njihovih osam rodova imaju 53 domaćinstva prema 17 rodova i 47 domaćinstava ostalih grupa. Doseljeničku struju iz severozapadne Bosne treba smatrati inverznom migracionom strujom, jer su i ti Srbi u stvari stariji doseljenici iz jugoistočnih srpskih oblasti.

Izgrađujući skraćene preglede porekla stanovništva u tabele sam unosio najdalju poznatu oblast i mesto porekla, o čemu treba voditi računa. U napomenama biće izneti slučajevi rodova koji su u novije vreme došli iz bliže okoline a pouzdano znaju da su daljim poreklom iz dalje oblasti, iz koje su krenuli u ranije vreme.

TABELA 9.
PREGLED SRPSKIH RODOVA POREKLOM IZ JUGOISTOČNIH OBLASTI

Oblast i mesto porekla	Vreme naseljenja									
	pre 1878.		1878—1918.		1918—1945.		posle 1945.		Svega	
	p.	k.	p.	k.	p.	k.	p.	k.	p.	k.
Od Skadra	1	3	—	—	—	—	—	—	1	3
Kolašin	1	2	—	—	—	—	—	—	1	2
Banjani	2	13	—	—	—	—	—	—	2	13
Od Bileće	2	8	1	4	—	1	—	—	3	13
Od Nevesinja	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1
Hercegovina uopšte	2	5	1	1	1	2	1	1*	5	9
	9	33	2	5	1	8	1	1	13	41

* Rod doseljen 1943. iz Kasindola u Sarajevskom polju, ali poreklom iz Hercegovine

TABELA 10.
PREGLED SRPSKIH RODOVA POREKLOM IZ SEVEROZAPADNIH OBLASTI

Oblast i mesto porekla	pre 1878.	1878-1918.	1918-1945.	posle 1945.	svega
Mazin u Lici (Gračac)	—	—	1	1	1
Lika uopšte	—	1	7*	—	1
Glamoč ili Jajce	1	17	—	—	1
Bosanska krajina uopšte	3	21	1	6**	5
	4	38	2	13	8

*) To su Kešelji. U Lepenicu došli posle 1878. Meni su rekli da su starinom iz Like. Međutim, za Kešelje u Rakovici izneto je da su poreklom od Grahova u Crnoj Gori.

**) Poljčiči: Došli su u Lepenicu posle 1878. iz Smreka (Očevlje), a inače su došli pre 1878. iz Bosanske krajine (SEZb XLIII 366).

***) Ljuboje: Doseljen iz Sarajevskog polja 1947. a inače ranije iz Like.

TABELA 11.
SRPSKI RODOVI DOSELJENI IZ OKOLINE SARAJEVA

	posle 1878.		posle 1918.	
Rakovica	1	1		
Korča (Pazarić)			1	1
Krivoglavci			1	3

Napomene: Andrić, koji je došao iz Korče, vrlo verovatno je poreklom iz Hercegovine; u obližnjim selima Visočke nahije ima Andrića koji takode slave Jovanjdan i poreklom su iz Hercegovine (SEZB XLIII 419, 433, 458). — Kuzmani, koji su došli iz Drozgometa, a u Drozgometu iz Krivoglavaca, smatraju se u Krivoglavcima kao starinci (SEZB XLVI 674).

Ima u Azapovićima i jedna porodica (Milošević) nepoznatog porekla.

Bilo je Srba iz toga najnovijeg sloja ili grupe i po drugim selima, pa su neki izumrli, a neki se iselili. Tako, bilo ih je u D. Paležu i ti su se odselili u Sarajevsko polje. Dok je danas na Paretku samo jedno srpsko domaćinstvo (Tešići, doseljeni iz Rakovice posle 1878), ranije su u tom selu živeli neki Lončari, Popare i Stoliće. U Draževićima su izumrli Vlače i Joksimovići, a nekada su tu živeli i Mirkovići. Na Đukića Brdu (Han-Ploča) su ranije živeli neki Čebedžije. Soldati iz Azapovića su otišli u Rakovicu (SEZb XI 207), a Golubi iz Podastinja u Visoko. U Rakovici su Kragulji, starinom od Ključa, a doseljeni u Rakovicu iz Lepenice (SEZb XI 206). U Visokom su Vasići, doseljeni iz Lepenice, a u Biskupićima kod Visokog Krsmanovići, doseljeni s Kiseljaka, a starinom iz Bosanske krajine (SEZb XLIII 450, 462).

OSVRT

Kakav je etnički položaj te tri konfesionalno-nacionalne grupe u Lepenici? Te tri grupe imaju mnogo zajedničkih crta u govoru i u kulturi, koji su u osnovi isti. Ali, ima i razlika, i te grupe su zasada još među sobom etnički i nacionalno podvojene, iako je između njihovih pripadnika veoma živ dodir. Oni se svakog dana susreću, sastaju, međusobno družu i pomažu, ali to poglavito muškarci. Kontakt između ženskih je znatno ređi i uglavnom se obavlja u okviru sela ili mahale.

Među muslimanima je srazmerno najviše starog stanovništva. Iako u sastavu te grupe ima rodova poreklom iz udaljenih i neslovenskih zemalja, svi su oni danas ujednačeni: ako je bilo kakvih razlika u govoru i običajima između starinaca i egzotičnih došljaka, te su razlike davno izbrisane. Ni po čemu se čak više ne razlikuju od ostalih muslimana u Lepenici oni skorašniji doseljenici iz Hercegovine.

Među muslimanima bilo je u prošlosti znatnih socijalnih razlika: bilo je rodova spahijskog porekla, onda bivših janičara, slobodnih seljaka i čivčija. I tih je razlika sasvim nestalo: počele su da se gube, izgleda, još u tursko doba, i taj proces je ubrzan osobito posle agrarne reforme 1919. U ovaj mah je među muslimanima, kao i među hrišćanima, u toku jedan nov proces: pretvaranje seljaka u industrijske radnike.

Lepenički muslimani se ne razlikuju osetnije ni u čemu od muslimana u okolini Visokog i okolini Sarajeva.

Hrvati u Lepenici su poreklom iz Dalmacije, donje Hercegovine i zapadne Bosne. Hrvatsko stanovništvo tih oblasti, koje stvarno čine jednu širu celinu, je gotovo istih osobina. Našavši se u Lepenici, ono se brzo među sobom potpuno stopilo i izjednačilo. Ali, ono se ovde oslonilo na starosedelačku grupu u Kreševu i bližoj okolini pa se njoj i prilagođavalo. Taj proces je olakšan i ubrzan tim što je doseljavanje bilo u vidu sukcesivnog doseljavanja pojedinaca i pojedinih porodica. To se osobito vidi u nošnj: nošnja lepeničkih katolika je kreševska i po tome se razlikuju od onih u Sarajevskom polju, sa kojima su inače istoga porekla.

Lepenički Srbi se po poreklu dele na dve grupe: jedni su poreklom iz Hercegovine, a drugi iz Bosanske krajine. Iako su se među Srbima u te dve među sobom dosta udaljene oblasti vremenom razvile osobite razlike u govoru, nošnji, običajima, predstavnici tih grupa u Lepenici ni po čemu se ne razlikuju među sobom. Ali, oni nisu danas po svojim osobinama ni Krajišnici ni Hercegovci. To je veoma značajno, jer otkako su počeli da se naseljavaju, tek je nešto više od stotinu godina, a taj proces izjednačavanja je davno završen, verovatno još u 19. veku. Ovi Srbi u Lepenici oslonili su se u svemu na Srbe u Sarajevskom polju i Visočkoj nahiji i potpuno se izjednačili s njima; već na prvi pogled se razlikuju od Srba u okolini Travnika, od kojih ih deli teritorija u kojoj nema srpskog stanovništva.

Dok je do etničke integracije u okviru pojedinih od tih grupa dolazilo brzo i lako, drukčije je bilo s međusobnim prilagodavanjem. Prvo stoga što su hrišćanske grupe postale delovima periferije većih grupa čija su središta i glavnine bili izvan Lepenice i na suprotnim stranama. Proces integracije na širem planu ometalo je i širenje nacionalne svesti i nacionalnih suprotnosti.

Tek posle oslobođenja, u prvom redu kao posledica velikih ekonomskih i društvenih promena, padaju stare pregrade, dodir između tih triju grupa je sve neposredniji i življi. Sve tri grupe naglo podležu evropskoj urbanizaciji i zahvaljujući tome uticaju, koji dolazi iz gradova, sa kojima su pojačane veze, i iz zajedničkog rada u industriji, brzo napreduje proces izjednačavanja među njima. Taj se proces zasada izražava u gradnji i uređenju kuće i u nošnji, tako da među mladima nema u tom pogledu više razlika i po nošnji mladića i devojaka već se ne može uvek poznati koje je ko vere.

